

Л.М. ХРЯЩЕВСЬКА

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ МІЖ РЕЛІГІЙНИМИ КОНФЕСІЯМИ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СТАБІЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті автор аналізує міжконфесійні стосунки в Україні, простежує вплив релігійних течій на стабільність українського суспільства.

Ключові слова: міжконфесійні стосунки, релігійні течії, віросповідання, громада, соціально-політичний вплив.

На початку XXI ст. бурхливий період розвитку конфесій різних спрямовувань та швидке зростання кількості їх релігійних громад уповільнився. Конфесійна ситуація в країні є фактором-детермінантом стабільності в суспільстві. В наш час, коли в державі загострилася суспільно-політична ситуація та зросла напруженість в суспільстві, активізувалося дослідження питання впливу релігійних течій на стабільність українського суспільства.

Серед досліджень сучасних релігійних течій виділяються праці В. Андрущенка, М. Бабія, В. Бондаренка. Вивченням актуальних питань соціології релігії, психології релігії, історії релігії, конфесіології та етнології релігії присвячені роботи Л. Волової, С. Боруцького, В. Бондаренко, С. Здіорука [1]. Незважаючи на те, що взаємовідносини між релігійними течіями висвітлювалися в працях вище згаданих авторів, питання впливу конфесійної ситуації на стабільність українського суспільства є перманентно актуальними.

Суспільство, переживаючи посткризовий період і стикаючись з новими проблемами, все частіше звертається до релігійної сторони свого життя. Тому значення релігійних конфесій та їх роль в сучасному політичному та економічному житті держави різко зростає. Великі політичні і громадські діячі все частіше використовують міжконфесійні розбіжності у своїх політичних іграх. Важливість взаємовідносин між релігійними конфесіями та їх впливу на стабільність українського суспільства важко переоцінити.

Особливо важливим є вивчення впливу різних конфесій на соціальні, політичні та культурні відносини між релігійними громадами як на регіональному, так і на державному рівні, визначення ролі нових релігійних організацій у проблемі стабільності українського суспільства. Необхідно розглянути і поглибити вивчення даного питання і вияснити значення взаємозв'язку конфесійної ситуації на стабільність українського суспільства.

Значну увагу питанням діяльності Церков приділяє вітчизняне законодавство. Їх функціонування регулюють Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» та Конституція України. Закон має доволі демократичний характер. Він декларує свободу віросповідання, забороняє політичну діяльність релігійних організацій. Церква відокремлена від держави і школи. На офіційну реєстрацію має право будь-яка конфесія. У той же час, недоліком вітчизняного законодавства у сфері релігії фахівці називають необов'язковий характер реєстрації «релігійних організацій», серед яких подекуди трапляються «деструктивні культури». Держава не може заборонити їх існування, якщо вони не ведуть юридичну діяльність. На початку 2007 р. понад 1,7 тисяч релігійних організацій відмовились реєструватися.

В Україні наявний позитивний досвід налагодження міжконфесійної співпраці за допомогою різних недержавних організацій та об'єднань: Українська асоціація релігієзнавців, Інститут релігійної свободи, Українська асоціація релігійної свободи,

Українське Біблійне товариство, Народа християнських церков України та ін. З 1998 р. у напрямку координації позицій релігійних структур з широкого кола питань у сфері державно-церковних, міжцерковних і міжконфесійних відносин діє Всеукраїнська Рада церков та релігійних організацій. Завдяки діяльності Ради було підписано Меморандум християнських конфесій України про неприйняття силових дій у міжконфесійних взаєминах (1997 р.), Меморандум про співпрацю Всеукраїнської Ради церков і релігійних організацій, Мінінформу та Держкомрелігій щодо висвітлення засобами масової інформації проблем релігійно-церковного життя (1998 р.), меморандуми про співпрацю з Міністерством освіти та науки, з Міністерством оборони України та ін. Спроби утворення власних координуючих об'єднань здійснюють іудеї та мусульмани організацій різних юрисдикцій.

Як слушно зауважує Л. Волова, «міжконфесійні відносини в будь-якому суспільстві складаються такими, яким вони можуть бути за даних суспільно-політичних, економічних, правових, духовних, етнонаціональних умов існування конфесій в державі й соціумі» [1, с. 122]. Характеризуючи розвиток нашої держави протягом останніх років, слід указати на певну стабілізацію соціально-економічного розвитку, поступовий спад рівня соціальної напруженості, збереження міжнаціональної злагоди, прагнення до добросусідських відносин із сусідніми державами. Проблемно відбувалося становлення свободи слова і права вільного відстоювання своїх переконань, та все ж плюралізм пробиває собі шляхи. У релігійній сфері тривав процес відродження релігійної мережі перш за все православних, греко-католицьких і традиційних протестантських громад. Відбулося насичення церковними організаціями і громадами географічного виміру України.

Україна є поліконфесійною державою, що обумовлено як історично, так і декларуванням свободи віросповідання та демократії. У кількісному відношенні домінує православна церква, до якої належить понад половини усіх релігійних громад. У свою чергу, православний спектр поділяється на УПЦ (бл. 70% парафій), УПЦ КП (бл. 20%) і

УАПЦ (8,8%). Достатньо численне представництво в Україні мають протестанти, до яких належить близько 25% усіх громад. Третє місце займає УГКЦ, чий релігійні громади складають близько 15% національної релігійної мережі. Спостерігається певна закономірність: на заході нашої держави домінує УГКЦ, тоді як на сході і південному сході - УПЦ в єдності з Московським патріархатом [2, с. 74]. По усій країні динамічно зростають громади неорелігій, які заповнюють той світоглядний вакуум у свідомості населення, що утворився після деконструкції марксистсько-ленінської ідеологічної монополії. Дієвим засобом поповнення своїх лав є релігійне місіонерство останніх, що подекуди насторожує консервативних священників традиційних релігій.

З утвердженням демократичного шляху розвитку суспільства, демократизацією ЗМІ та культивуванням плюралізму міжконфесійні стосунки стають предметом обговорення громадськості. Держава, священнослужителі і віруючі намагаються співіснувати на основі конструктивного діалогу, а не силового протистояння. Останнім часом завдяки будівництву близько 3 тисяч нових культових будівель кількість майнових суперечок між віруючими значно скорочується. Ще 2 тисячі релігійних об'єктів будується, а 9 тисяч громад орендують приміщення або проводять богослужіння у пристосованих для цього будівлях.

Велику роль у зменшенні гостроти суперечностей навколо повернення церковного майна відіграв Указ Президента України «Про заходи щодо повернення релігійним організаціям культового майна» від 4 березня 1992 р., який започаткував процес реституції церковного майна. Як зазначає Віктор Бондаренко, «реституція церковного майна стала в Україні явищем унікальним, оскільки жоден інший суспільний інститут, окрім Церкви, з причин відсутності юридичної бази, своїм правом на успадкування історично належного їм майна не скористався» [3, с. 152]. Держава виступила ініціатором налагодження конструктивних стосунків з Церквою, запобігала суперечкам між окремими церквами навколо культового майна.

Говорячи про пошук міжконфесійної злагоди, треба мати на увазі наявність суперечностей у міжправославному середовищі, конфлікти на православно-мусульманському рівні у Криму, протистояння по лінії традиційні Церкви – неорелігії. Заплутаності власне церковних відносин додає наявність кількох однокорінних течій у найбільших конфесіях України. Так, в українському православ'ї існує три основних Церкви; у ісламі – чотири течії, в іудаїзмі – шість. Необхідно враховувати існування протестантських та римо-католицьких громад, близько 50 неорелігійних течій тощо.

Одним із дразливих моментів стосунків традиційних церков і неорелігій стало запровадження у шкільну програму курсу «Основи християнської етики». Саме по собі запровадження у систему освіти факультативного курсу з домінуючим виховним спрямуванням є позитивним моментом для донедавна атеїстичного суспільства у період панування ідеології споживання, однак у поліетнічній і поліконфесійній Україні таке нововведення було сприйнято неоднозначно. Дехто у цьому вбачає спроби стримати зростання популярності неорелігій. Зміст шкільного курсу був негативно оцінений митрополитом Володимиром. Цей крок був вороже сприйнятий прибічниками РУНВіри, які вважають, що «Біблія і християнство не може розглядатися як першоджерело істини, оскільки вони скомпоновані з більш давніх учень і духовних надбань людства. З точки зору здорового глузду і природнього світогляду, християнство є сектою юдаїзму... У часи комуністичної тиранії християнство було легальним проявом антикомунізму. У вільній Державі має бути своя Рідна Віра» [3, с. 85].

Однією з помітних подій православного життя 2007 р. став Архиєрейський собор УПЦ, проведений 21 грудня 2007 р. Його значення для міжконфесійних відносин простежується у дусі й спрямованості рішень. У ході собору було засуджено «політичне православ'я», тобто участь Церкви у політичній боротьбі, а також заперечено належність «Спілки православних громадян України» на чолі з

В. Кауровим до УПЦ. Подібні рішення були продиктовані небезпідставними обвинуваченнями даної конфесії у певній політичній заангажованості, яка проявилася наприкінці 2004 року, та під час виборів до Київської міської ради навесні 2007 р.

Нові підходи були озвучені на Соборі у стосунках з УПЦ КП і УАПЦ. У «Зверненні до вірних чад УПЦ» ієрархи закликали вірних від ворожнечі щодо «розкольників»: основою «нашого ставлення до братів і сестер, які перебувають у розколі, має бути любов...» Толерантні заяви були підкріплені низкою зустрічей у день собору між високими представниками УПЦ і УАПЦ, УПЦ і УПЦ КП.

Такі заяви і декларації були досить оптимістично зустрінуті в інших православних конфесіях. На безумовне схвалення заслуговувало засудження «політичного православ'я». Як прокоментував ці рішення прес-секретар УПЦ КП архимандрит Євстратій (Зоря), вони мають конструктивний характер і свідчать про дуже серйозні зрушення у глибині УПЦ. У той же час глава Відділу зовнішніх зв'язків останньої священник Сергій Говорун підкреслив, що «на шляху об'єднання Українського Православ'я всі сторони (мається на увазі УПЦ, УПЦ КП і УАПЦ) мають робити кроки назустріч одне одному. Тобто процес возз'єднання не є одностороннім» [5, с. 90].

Таким чином, Архиєрейський собор УПЦ задекларував позитивні імпульси цієї Церкви у питанні православного зближення. Усунення гострої риторики щодо «розкольників» було схвально зустрінуте у Київському патріархаті. Надії на продовження конструктивного діалогу між Православними церквами в Україні додавало засудження «Союзу православних громадян України», чия діяльність межує з хуліганством [5, с. 91].

Незважаючи на перманентну (здебільшого латентну) конфліктність у церковно-релігійній сфері України, Церква як єдина суспільна інституція має позитивний баланс довіри. За результатами проведеного 17-24 грудня 2008 р. опитування 2017 респондентів усіх регіонів нашої держави, цілковито довіряють Церкві 26%, тоді як недовіру висловлюють 11% [5, с. 102].

Очевидно, що баланс абсолютної довіри є невисоким з огляду на ту суспільну місію, яку Церква зобов'язана нести. Певний вплив на такий результат має і загальна тенденція до комерціалізації суспільних відносин, падіння духовності і моралі. Цей показник - лише 15% - має загрозовий характер.

Питання віри – це дуже тонка струна у духовному світі кожного індивіда. Сфера сакрального сприймається на ірраціональному рівні. Непорозуміння між представниками Церков сприймаються на рівні емоцій, а не рації. Якщо священнослужителі однієї Церкви не знаходять порозуміння у питаннях майна, влади, території, трапляється, що радикалізовані миряни самотужки з'ясовують стосунки.

У таких випадках потрібна зовнішня допомога. Втручання держави або уповноважених нею органів могло б стати дієвим механізмом нормалізації міжцерковних відносин. Проте відсутність у держави досвіду регулювання міжконфесійних відносин не дозволяє цілковито покладатися на владу у вирішенні різноманітних суперечок. У свою чергу, спотворений характер державно-церковних стосунків у Радянській Україні не дозволяє священнослужителям також цілковито покладатися на такого посередника [6, с. 59].

Поступово державно-церковні стосунки набирають збалансованості і прогнозованості. Створено умови для рівноправного діалогу, держава не заважає проводити церквам свою діяльність. На середину 2000-х рр. в Україні діяло 15 духовних навчальних закладів, 12,5 тис. недільних шкіл, близько 350 ЗМП різного віросповідання. Майже за 10 років з 1992 р. релігійним організаціям було повернуто понад 3,5 тис. колишній культових приміщень, що використовувалися не за призначенням, та понад 10 тис. предметів церковного майна. Безумовно, усі релігійні громади держава не в змозі забезпечити культовими приміщеннями, особливо якщо їх кількість збільшується на тисячу одиниць щороку.

Увага громадської думки до проблем православ'я в Україні зросла у ході святкування 1020-ї річниці хрещення Київської Русі у липні 2008 р. Приїзд святійшого Патріарха Константинопольського

Варфоломія I спричинив дискусії щодо можливої зміни статусу УПЦ КП. У середовищі УПЦ МП і РПЦ існували побоювання, що під час цих урочистостей Вселенський Патріарх оголосить про приєднання до своєї патріархії УПЦ КП і УАПЦ. Проведені урочистості привернули увагу громадськості і світу до проблем українського православ'я, але справу примирення не просунули. В офіційних урочистостях не брали участь представники УПЦ КП. У підсумку святкування фактично зберігся баланс попередніх сил, хіба влада у черговий раз переконалася у марності провести об'єднання православних під тиском [7, с. 48].

Як слушно зазначає представник УПЦ, митрополит Київський Володимир (Сабодан): «Доти, доки питання статусу Української церкви обговорюватиметься в політичній площині як ще один додатковий механізм незалежності чи політичної єдності, до консенсусу з питання статусу нам не прийти. І прибічники, і противники «єдиної помісної церкви», про яку так багато нині говорять політики, мають усвідомити очевидне: церква не може й не повинна бути інструментом політичного чи ідеологічного впливу, її природа інша». Представник УАПЦ митрополит Мефодій (Кудряшов) заявляє, що поштовх до нового діалогу православних церков України могла б дати відмова нинішніх керівників від боротьби за крісло глави об'єднаної православної церкви. Він підтвердив свою позицію відмовою від боротьби за керівну посаду в новій Церкві. Це ж саме він закликав зробити і главу УПЦ КП Філарета [4].

Сучасні міжконфесійні стосунки в Україні спираються на досвід, що сформувався у радянській Україні. Бурхливе політичне життя в Україні мимоволі торкається і священнослужителів. У ході виборів президента України наприкінці 2004 р. церкви займали різні позиції. На підтримку кандидата у президенти В. Януковича виступила УПЦ МП. Релігійні організації зі складу Ради християнських церков України спочатку виступали за проведення чесних, демократичних виборів. У розпал протистояння у грудні 2004 року вони проводили богослужіння на Майдані

Незалежності у Києві і підтримали В. Ющенко. Політизація духовної сфери кидає тінь і на духовне життя, у якому також певною мірою проявилась роз'єднаність українського суспільства у світоглядних та зовнішньополітичних орієнтирах. УПЦ КП, УАПЦ і УГКЦ сприймаються прибічниками утвердження незалежності України та євроатлантичного шляху розвитку нашої держави. УПЦ симпатизує ідеям і знаходить підтримку у тих політичних сил, що відстоюють встановлення тісних економічних, культурних та духовно-церковних стосунків з Росією та Білоруссю [8, с. 34].

Гострим кутом міжцерковних стосунків виступає питання мови богослужіння. Як указує Світлана Савойська, мова богослужіння, дотримання українських звичаїв і виховання патріотизму є другим після боротьби за владу та сферу впливу конфліктом у міжправославному середовищі. Мовою богослужіння УАПЦ і УПЦ КП є сучасна українська мова, яка сприяє кращому розумінню віровчення та змісту богослужіння. Підтримувана РПЦ УПЦ МП виступає за збереження використання церковнослов'янської мови, яка є виразником єднання усіх східних слов'ян. У цілому можна погодитися з думкою Світлани Савойської, що «міжцерковні мовно-політичні конфлікти настільки гострі, що за нинішньої ситуації краще говорити не про об'єднання православних церков у Єдину помісну православну церкву, а про їх зближення» [9, с. 103].

Певне напруження у стосунках між конфесіями подолати не вдається. Триває «холодна війна» у середовищі українського православ'я. Попри позитивні тенденції щодо стабілізації відносин між різними конфесіями в Україні процес нормалізації далекий від бажаного. З моменту розколу Українського екзархату Руської православної церкви та відродження УАПЦ у питанні їх об'єднання справа фактично не просулася. Більше того, у березні 2006 р. як релігійне об'єднання було зареєстровано Харківсько-Полтавську єпархію УАПЦ (оновленої). Поява ще однієї церкви шляхом розколу загострила майнові стосунки на місцях.

5 грудня 2008 р. помер Патріарх Московський і вся Русі Алексій II. Новообраний патріарх Кирило стоїть перед новими викликами. Одним із перших його кроків було підтвердження автономного статусу УПЦ, також він свою першу закордонну поїздку здійснив до України. Від його позиції залежатиме і готовність УПЦ вести діалог з «неканонічними церквами» України.

Таким чином, міжконфесійні стосунки в Україні на початку XXI ст. спираються на радянський досвід з його атеїстичним вихованням, брутальним ставленням до віруючих нехристиянських конфесій тощо. Етап відродження релігійних організацій у 90-х рр. XX ст. показав, що основні суперечності між Церквами полягали у питанні культових приміщень, спробах використання світської влади для утвердження свого впливу на своїй території. Нині дискусійними питаннями у міжправославному діалозі є питання мови богослужіння, ставлення до тих чи інших заходів держави.

Конфесійна ситуація на сьогоднішній день є напруженою і потребує структурного дослідження для виявлення проблемних зон та регіонів. Сама ситуація роздробленості країни, окрім національних відмінностей, по релігійній приналежності серед представників одної нації вже насторожує і викликає занепокоєння як серед громадян, так і державних органів влади. Розпал міжконфесійної ворожнечі негативно впливає на суспільні відносини, а також на економічну ситуацію на проблемній території. Вразі зростання масштабу конфлікту погіршуватиме не лише матеріальний добробут певної країни, а й впливатиме на регіональну обстановку з відбиттям свого сліду і на національній економіці.

Незважаючи на певну гостроту, конфлікти і сутички у релігійному середовищі, можливості для діалогу різних конфесій невичерпані. Стосунки не були розірвані остаточно. Дискусії у православному середовищі ведуться навколо канонічного (неканонічного) статусу УПЦ КП і УАПЦ і не мають під собою розбіжностей у віровченні чи обрядовості. Це полегшує потенційну справу створення єдиної помісної православної церкви в Україні.

Сучасна Україна має приклади проведення спільних богослужінь основних християнських конфесій. Подекуди лунають конструктивні заяви про потребу налагодження постійного діалогу, проте вони не підтверджуються практичними кроками і не закріплюються конкретними домовленостями. Потрібна цілеспрямована політика пропаганди православної єдності в Україні і не втручання зовнішніх сил. Зерна розбрату, посіяні на початку 1990-х рр., певний час дають про себе знати, адже навіть якщо удасться домовитися главам Церков, то на рівні приходів і віруючих процес примирення займе більше часу.

Отже, взаємовідносини між релігійними течіями та їх вплив на стабільність українського суспільства є суттєвим і заслуговує на ґрунтовне дослідження. З одного боку, поглиблюючи та зміцнюючи міжконфесійні відносини, не декларувати, а впроваджувати конструктивну співпрацю,

яка позитивно впливатиме на громаду та народ, можна зміцнити українське суспільство.

З другого боку, міжконфесійна нетерпимість є великою загрозою для стабільності українського суспільства і може погіршити суспільні відносини та спокій, що в свою чергу загрожує національній безпеці та економіці й ставить під загрозу збереження національного простору. Не можна забувати негативний міжнародний досвід руйнації держав через конфесійну нестабільність та адекватно реагувати на перші прояви проблеми релігійних конфліктів.

Питання взаємовідносин між релігійними конфесіями та їх впливу на стабільність українського суспільства повинно активно розглядатися як науковим співтовариством, так і державою, що є вкрай важливим зміцненням громадських відносин, консолідації нації та укріплення країни.

Список використаних джерел та літератури:

1. Волова Л. Межконфессиональные отношения как феномен современной культуры. / Волова Л. – Запорожье: Просвіта, 2002. – 328 с.
2. Єленський В.Є., Перебенесюк В. П. Сучасна релігійна ситуація в Україні / Єленський В.Є. – К., 2007. – 312 с.
3. Бондаренко В.Д. Релігійно-церковне життя //Державотворчий процес в Україні 1991-2006. – К.: Наукова думка, 2007. – 813 с.
4. Митрополит Мефодій. В очікуванні канонічного визнання //Дзеркало тижня. – 2008. – 27 грудня.
5. Перебенесюк В.П. Межконфессиональные отношения и межцерковный конфликт на Украине (Результаты социологического исследования). – К.: Укр. Науч. Исслед. Ин-т проблем молодежи, 1992. – 248 с.
6. Боруцький С. Держава. Церква. Людина: Державно-церковні та міжконфесійні відносини у дзеркалі сучасності. 1992 – 2002 рр. – Львів: Афіша, 2003. – 267 с.
7. Бондаренко В., Єленський В. Церква й українське суспільство на новому етапі //Людина і світ. – 1992. - № 3. – 120 с.
8. Новиченко М. Міжконфлікти в Україні: причини і наслідки //Людина і світ. – 1995. - № 9. – 117 с.
9. Новиченко М. Про деякі особливості міжконфесійних відносин в Україні //Актуальні проблеми державно-церковних відносин в Україні: Наук. Зб. – К.: «ВіП», 2001. – 224 с.

L.M. HRYASCHEVSKA

**RELATIONS BETWEEN UKRAINE RELIGIOUS CONFESSIONS AT THIS
STAGE AND THEIR EFFECT ON STABILITY
OF UKRAINIAN SOCIETY**

The article examines interfaith relations in Ukraine, traces the influence of religious movements and the stability of the Ukrainian society.

Keywords: *interfaith relations, religious movements, religion, community, social and political influence.*

Л.М. ХРЯЩЕВСКАЯ

**ВЗАИМООТНОШЕНИЯ МЕЖДУ РЕЛИГИОЗНЫМИ КОНФЕССИЯМИ
УКРАИНЫ В НАЧАЛЕ XXI ВЕКА И ИХ ВЛИЯНИЕ НА
СТАБИЛЬНОСТЬ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА**

В статье автор анализирует межконфессиональные отношения в Украине, прослеживает влияние религиозных течений на стабильность украинского общества.

Ключевые слова: *межконфессиональные отношения, религиозные течения, вероисповедание, общество, социально-политическое влияние.*